

Móra Ferenc könyvtárigazgatói tevékenysége 1920 után*

Szinte ugyanolyan dermedt csend ülte meg Magyarországot a kormányzó bevonulásakor, mint a Bach-korszak idején. Az „ébredő magyarok” azonban hamarosan feltűzelték a „hazafias” szíveket, és a maguk oldalára állítottak sok becsületes ingadozót is. Mindennek „Trianon volt az oka”: az inflációnak, a nincstelenségnek, a válságnak, a tömegek szociális és szellemi nyomorának. Aki történetesen nem így látta vagy más okot talált, azt aljas hazaárulónak, elvetemült destruktívnak, sőt kommunista bitangnak kiáltották ki. Az úgynevezett „kultúrfölény” jelszavától visszhangzott az ország. Mindenből tudományos komédiát csináltak, a selejtes kultúra és felszínes művészet tisztelői értetlenül mentek el az igazi tudomány eredményei mellett, tudománytalanságuknál már csak sznobizmusuk volt nagyobb. Hangzatos látszatintézkedésekkel alapították a semmit nem érő népiskolákat és a rosszul összeválogatott népkönyvtárakat, adták ki a rosszabbnál rosszabb tankönyveket, de a megdöbbentő analfabétizmus igazi okát így nem lehetett megszüntetni. Aki újat akart, azt elgáncsolták, vélemény- és gondolatszabadság csak papíron létezett. Ezért nincs mit csodálkozni azon, ha Móra Ferenc maró szatírájú korképét, a *Hannibál feltámasztása* c. regényt egyetlen kiadó sem merte vállalni. Az sem véletlen, hogy egész sor novellájában, cikkében gúnyolja ki a „kultúrfölényt”, a közönyös, kispolgári gondolkodású embereket, és elkeseredetten tiltakozik a gyerekeket elnevelő, elbutító iskolarendszer ellen. „Nem hazudtam bele semmi optimizmust az írásaimba, s mégis — sötétebb a valóság, mint ábrázolásom, mert a legfelháborítóbb tényeket el kellett hallgatnom, s mert a legelviselhetlenebb élmények engem nem kínoztak.”¹

Móra Ferenc vall így, aki 1917 óta látja el a patinás multú szegedi Somogyi-könyvtár igazgatói tisztét, s akit a forradalmak idején tanúsított emberi és politikai hitvallása miatt nemcsak meghurcoltak, hanem közvetlen életveszély is fenyegette. Mégis hű maradt városához és a sokablakos házhoz, s a legreménytelenebb években próbálta kimozdítani a mélypontról a 40 éves intézetet.

Szegeden a művelődési lehetőséget az újonnan odatelepített kolozsvári egyetemen kívül a Városi Színház jelentette — olcsó kabaréival, silány, giccses operettjeivel. A város vezetősége milliókat ölt bele a színházba, s emellett szinte alig dotálta a nagyjértékű könyvtárat. Móra meg is jegyzi egyik cikkében:

* A tanulmány első része, *Móra Ferenc könyvtárigazgatói tevékenysége 1917-től 1919-ig* címmel, a MKsz 1980. 1. számában jelent meg.

¹ VAJDA László: *Móra Ferenc társadalomszemlélete* = Tiszatáj, 1954. 1. sz. 1–11.

„Mi mindig ahhoz voltunk szokva, hogy lógó sok legyünk Szeged pompás kultúr fogatában. Itt helyel-köznel díshelyet kapott minden, amire rá lehetett kenni, hogy a kultúrát szolgálja, tán még a kuglipálya is, — csak a kultúrpalota volt magára hagyva.”²

De nem is lehetett mást várni tőlük, hiszen a „felsőbb körök” tudatában még mindig úgy élt a könyvtár, mint ahol reggeltől estig vagy regényt olvasnak vagy regényt írnak, de komoly, hasznos munkát soha nem végeznek!

Az állami támogatás sem tartott lépést a devalvációval, egyre inkább szimbolikussá vált. Végül már csak a bürokráciában nyilvánult meg: egy ív papír áráról is bélyeges nyugtát követeltek az igazgatótól, aki kénytelen volt még a bélyeget is a magából ragasztani a válaszlevelekre. 1923-ban, amikor az infláció és az anyagi csőd már majdnem a tetőfokon állt, Móra a város módosabb közönsége előtt tartott beszédében ecsetelte a kultúrpalota helyzetét:

„Kapunk pedig erre az évre városi és állami segílyt, apait, anyait beleszámítva 400 000 koronát, ami majdnem annyi, mintha békében 400 koronát kaptunk volna a 18 000 helyett . . . Itt nincs más segítség, csak az, ha a Somogyi Károly lelke szállja meg a társadalmat.”³

Még ugyanebben az évben közzétett egy cikket a könyvtár siralmas állapotáról a budapesti *Világ* hasábjain . . .

Mintha megmozdult volna a társadalom szíve, pusztán a tények hatására felolvadt a közönyösség jégpáncélja, és annyi pénzadomány érkezett az ország különböző vidékeiről, hogy az többszörösen meghaladta a hivatalos évi segíly összegét. A budapesti papír-kereskedők pedig papírral és írószerral látták el a könyvtárat. Szegeden már valamivel előbb megindult a társadalmi mozgalom: a kultúra néhány áldozatkész barátja — Móra Ferenc, Tonelli Sándor és Szalay József kezdeményezésére — 1920-ban létrehozta a Múzeumbarátok Egyesületét, melynek egyedüli célja a kultúra támogatása volt. A begyűlt tagdíjakból elsősorban ritka és értékes könyveket, mütárgyakat, szegedi vonatkozású régiségeket vettek a könyvtár és múzeum számára, emellett fedezték a könyvkötéseket és a könyvtár egyéb kiadásait. A leginségesebb esztendőkből ez a lelkes kis csoport segítette az intézetet több mint kétmillió koronával és mintegy 3000 kötet könyvvel.

1925-ben a Múbarátok alkalmi Irodalmi Egyesülése, röviden a „folyóirat-járató társaság” vette át az előbbi örökét és lelkesedését. Figyelemreméltó az alakuló felhívásban meghatározott cél:

„A világkultúráról való tájékozódás legolcsóbb eszköze a háború kitöréséig az illusztrált folyóirat volt, amelyhez Szegeden még a szerényebb anyagi viszonyok között élő intelligens ember is könnyen és bőséggel hozzájuthatott, akár a kávéházakban, akár a Somogyi-könyvtárban. Tíz év óta erről a kultúr szükségletéről lassankint teljesen le kell mondanunk. A háború lehetetlenné . . . megfizethetlenné tette . . . a folyóiratok előfizetését, sőt a Somogyi-könyvtár is lemondott erről az erejét meghaladó szükségletéről. Ilyen körülmények között ma Szegeden az európai értelemben vett kultúrember, akinek kulturális szükségleteit a »Tolnai Világlapja« mégsem elégítheti ki, valósággal szellemi blokád alatt van . . . Ha csak huszonötön kötelezik magukat arra, hogy havonta fizetendő 30 000 koronát áldoznak erre a célra, tizennégy különböző magyar és külföldi folyóirat beszerzését teszik lehetővé.”⁴

² MÓRA Ferenc: *Vezércikk a Múzeumról* = Szegedi Friss Újság, 1928. szept. 30.

³ MÓRA Ferenc: *A szegedi kultúra válsága* = Szeged, 1923. jún. 3.

⁴ NAGY Dezső: *A Szegedi Múzeumbarátok és Folyóirat-járató Társaság története 1920–29.* = A József Attila Olvasómozgalom Szegedi Híradója, 1956. 3. sz. 20–23.

Az eredmény minden várakozást fölülmúlt: néhány nap alatt 40 ember jelentkezett — nemcsak Szegedről, hanem a környékről is — és félév múlva 95 tagot számlált a Társaság. Szavazással döntöttek az új folyóiratok beszerzéséről, s 1925-ben 24 lapot járattak, 1926-ban pedig már 58-at! — egyetlen fillér adminisztrációs költség nélkül. A folyóiratokat először a tagok használták egy, külön erre a célra berendezett kis olvasószobában, majd az év végén, bekötött állapotban kerültek a Somogyi-könyvtár birtokába — olvasótermi használatra és megőrzésre. Ilyen módon az egyesület csaknem 60 millió korona értékű folyóirattal gazdagította a könyvtár állományát, köztük igen jelentős napilapokkal, művészeti és szakfolyóiratokkal. Beszerzései között szerepelt a *Berliner Tageblatt*, a *Deutsche Kunst und Dekoration*, a *Fliegende Blätter*, *L'Illustrazione Italiana*, a *Literarisches Zentralblatt*, a *Larousse Mensuel*, a *Nyugat*, a *Zeitschrift für Bücherkunde*, *L'Art et les Artistes*, a *London News*, a *Magyar Grafika* és még sok más értékes folyóirat. Először próbaszámot rendeltek belőlük, s ha meggyőződtek szükségességükről, akkor tették folyamatossá a rendelést.

A társadalmi gyűjtés azonban csak átmeneti segítséget jelentett, a pénztelenség újra előhozta és még jobban elmérgesítette a régi gondokat. Az épület állapota tovább romlik, repedezik a fala, hullik a vakolata. A kultúrpalota előtti téren cirkusz kocsik, kimustrált bódék, homokbuckák vannak szanaszéjjel, pedig a könyvek legnagyobb ellensége a por. A lépcsőfeljáró is annyira rozoga, hogy balesetet is okozhat. Persze, nincs ráírva, hogy már három éve megszavazták a pénzt a rendbehozatalára. Ez a pénz sem valami nagy összeg, hiszen a renoválás 1921-ben már milliókba kerülne, de annyira éppen futotta belőle, hogy az intézet összes ablakait rendbehozatta az igazgató. Így legalább újabb rablástól nem kellett tartaniok!

A vakolat-hullások javítására viszont senki sem adott egy fillért sem, így az igazgató maga próbálkozott egy szerény kis ötlettel:

„Jót akartam én ezzel is. Mikor láttam — írja egyik novellájában — hogy bevakoltatni úgysem tudom a kultúrházat, akkor szót értettem a főkertész úrral, hogy legalább valami zöld levélszönyeggel takarjuk el a rongyosságunkat. A vadszőlő tapadó kis tenyerei talán még össze is tartják az omladozó, silány anyagú köveket.”⁵

De még ez is a visszájára sült el: a vadszőlő befutotta a kultúrpalotát őrző kőoroszlánokat is, ezért a város mélyen felháborodott honpolgárai követelték annak eltávolítását, mert ez az ősi magyar vitézség megsértését jelentette. Móra csak azon utközik meg, hogy a megsértett oroszlánoknak rögtön akadt pártfogója, a szegény kultúrpalotának azonban még mindig senki. Pedig magában az épületben is olyan méreteket öltött a rongálódás, hogy az már a gyűjteményeket, sőt az emberek testi épségét is veszélyeztette. 1923-ban a főkönyvtár mennyezete ismételten beázott, a régiségtárban nagy darabon leszakadt a vakolat, a főkönyvtár alatti folyosón ijesztő repedések keletkeztek, végül a szakértői vizsgálat megállapította, hogy az épület Tiszára néző része süllyed — valószínűleg a főkönyvtár óriási súlya miatt. Mintha elátkozott bagolyvárról lenne szó, nem pedig egy igen értékes és nagyforgalmú könyvtárról!

Móra egymásután menesztette a városi mérnökséghez a sürgető és segélykérő leveleket, s mikor tapasztalta azok nemtörődömségét, az ügy halogatását, kezdte a mulatságos oldaláról felfogni a dolgot:

⁵ MÓRA Ferenc: *Impériumátvétel* = Szegedi tulipántos láda. 1936. 2. köt. 86.

„Sajnálattal tudatom, hogy húsvét hétfőjén hajnalban a régiségtár mennyezetének vakolata nagy darabon leszakadt, s beütötte egy tárlónak az üvegét. Szerencse a szerencsétlenségben, hogy nem nyitási időben történt a dolog, mert tömeges emberhalál lett volna belőle . . . Így aztán majd csak lesz belőlünk valami, ha kívül-belül pusztul a házunk, az lesz aztán a legszebb, ha egér módjára összenyom bennünket. Ilyen még úgyse volt: saját múzeuma által agyonütött nem szorosan vett múzeumigazgató.”⁶

A bajokat tetézte a helyhiány is. Az óriási ütemben fejlődő intézet anyagát egyre kevésbé tudták elhelyezni. A főkönyvtárban ugyan még lehetett volna néhányezer kötetet elraktározni pótállványok beiktatásával, de a múzeumi részlegben egyenesen katasztrofális volt a helyzet. A Szépművészeti Múzeum ajándékát egyszerűen nem tudták elfogadni, mert nem volt hová tenni. Jellemző, hogy a bővítés éppen 20 éve volt napirenden, s csak 1928-ban jutott a papírra vetésig!

A személyzet kérdése is visszaterő gonddá vált. A rengeteg munkát alig tudták elvégezni, a két tiszteletdíjas és a két teljesen ingyen dolgozó kisegítő — Banner János és Sebestyén Károly támogatása ellenére. 1921-ben például azért maradt beosztatlanul jelentékeny anyag, mert a könyvtártiszt egymaga nem győzte a címtározást (még nem voltak nyomtatott katalóguscédulák!), a beosztást, az akták másolását, az olvasótermi felügyeletet és a kölcsönzések lebonyolítását. Ezt el is hisszük neki, ha csak egy pillantást vetünk a statisztikára: naponta átlag 20 katalogizálandó és beosztandó könyv, 27 felvilágosítást váró olvasó és 4 kölcsönző a számatlatlan mennyiségű aktákon kívül. Nem volt könnyebb a két „szolga” feladata sem: naponta több mázsa könyvet kellett le-fölcipelniük az emeletre. Emellett a múzeumnak végeredményben nem is volt személyzete, a múzeumi örök tisztjét is nekik kellett ellátni, vagy pedig külön fogadtak örököt, akik azonban nem voltak megbízhatóak, és nem is tudták őket rendesen fizetni. A könyvtári dolgozók csekélyke fizetése is fillérekre zsugorodott a devalváció után.

Teljesen jogos volt tehát Móra félelme, hogy alkalmazottai bármelyik pillanatban otthagyhathják az intézetet. Tudta, hogy ha a raktárkezelők lépnének ki, hónapokra megbénulna a könyvtár forgalma, de azzal is tisztában volt, hogy nem érdemes egy kiló kenyér áráért (300 korona) a hónap minden délutánját lekötöni, amikor minden munkaerejükre szükségük van megélhetésük érdekében. Aggodalma nem volt alaptalan, a legnehezebb években sorra elhagyták munkatársai, bár a kultúra iránti szeretetből szabadidejükben szívesen dolgoztak továbbra is a könyvtárban. Először a 25 éve alkalmazott szakdíjnok, Szász Gyula mondott le, majd a nagy szakmai tudással rendelkező Fischhof Ágota könyvtártiszt. Helyét a város — megint ideiglenes állásban — Szőke Mihály egyetemi hallgatóval töltötte be 1923-ban.

Az igazgató majdnem teljesen magára maradt a roppant mennyiségű munkával. Másolhatta az aktákat, nyugtákat, vezethette az iktatókönyvet, végezhette a gyűlölt adminisztrációs munkát, s nem őrajta múltott, hogy 1923-ban a szokott formájú évi jelentés helyett csak az állomány és gyarapodás adatait terjeszthette be a felettes hatóságnak. A másoltatásra ugyanis már nem telt a dotációból, hiszen az egész évre szánt segély a „legzsugoribb gazdálkodás mellett” is elfogyott — már az első negyedévben. Ezért kellett áttörni az ingyenes használat elvét: az olvasótermi kérőlapokért darabonként 1 koronát

⁶ MÓRA Ferenc levele Berzenczey Domokos műszaki főtanácsosnak, 1923. IV. 3. — 153/1923. sz. akta.

szedtek, hogy legyen miből fedezni az új kéréslapok nyomtatási költségeit. Ez volt az oka annak is, hogy szinte könyörgő levelet kellett írnia a Szent István Társulathoz, hogy legalább a *Katholikus Szemlét* küldjék továbbra is ingyen.

Hogy a képtelenül nehéz körülmények az utókor számára is hihetőek maradjanak, 1919 óta afféle historia domus-t vezetett, az ő elnevezésében „Robinson naplója”-t, amely mentőgetőzéssel kezdődik:

„Ti ismeretlen utódok, akik majd egyszer itt ültök az én helyemen és igazgatjátok ennek a kis vidéki múzeumnak a dolgát, ne tegyetek nekünk szemrehányást azért a sok mulasztásért és fogyatékoságért, amit rátok hagyunk örökre. Mi tudtuk volna, mit hogyan kell csinálni . . . de a kultúra süllyedő szigetén csak egy feladatot végezhattünk: az ár növekedtével magasabb ormokra mentettük, amit lehetett”.

Ezután a napló beszámol egy-két „érdekes” dologról, arról, hogy hat év óta nem volt nagytakarítás az intézetben, hogy a városi hajdú által összeszedett szavazócédulák tiszta felét használják kéréslapnak és hogy egyetlen pesti lapot sem tudnak már jártni. 1921-ben valóban „robinzoni” tettel maguk próbálnak tintát csinálni gubacsból, gumiarábikumból, mert a tinta nagyon drága. Ugyanebben az évben Móra kiadja a szigorú parancsot, hogy ezután „mindenféle papiros hozzám adandó be, amelyiknek az egyik oldala tiszta. Utóvégre az aktának mindegy, ha csomagolópapíroson fogalmazzák is.”⁷ (Ez utóbbiról magam is meggyőződtem: saját szememmel láttam az ócska, szakadt vagy tenyéryei papírokon készült statisztikákat, jelentéseket, kutya-nyelvekbe tördelt levél-fogalmazványokat — orvosi díjszabás, rossz levélboríték, régi színlap, Móra-kézirat vagy éppen egy bútorszállító cég fényezett kartonjának hátlapján. Még olyan válaszlevelet is találtam, amely a címzett saját levelének margójára volt írva, igen apró, jellegzetes Móra-betűkkel, ceruzás fölé-javításokkal!) Igazán bámulatos, hogy ilyen keserves viszonyok között is megmaradt derűje, bizakodása.

Az a néhány ember, aki jóban-rosszban kitartott Móra Ferenc mellett, szinte emberfeletti munkát végzett. Minden tisztviselő többféle feladatkörrel volt megbízva: Móra — aki nem alaptalanul nevezte magát a „kultúrpalota minden cselédjének” — egy személyben volt igazgató, a régiségtár, az aprónyomatvány- és kéziratár vezetője, emellett az adminisztráción kívül vezette az iktatókönyvet, a számadásokat és a járuléknaplót, hogy a múzeumbarátoknál és a néprajzi társaságban vállalt funkcióiról ne is beszéljünk. Ha jól meggondoljuk, ez ma egy százezer kötetes Megyei Könyvtárban legalább 2–3 ember munkájának felel meg! A könyvtártiszt hasonlóan bokros teendőiről már előbb megemlékeztünk. Ha ehhez még hozzászámítjuk az évenként adódó új feladatokat: a különböző katalógusokat, a különgyűjtemények kezelését, az egyes szakok szétválasztását és sok egyebet, akkor némi fogalmat alkothattunk arról, hogy nem is volt olyan könnyű dolog a világháború után vidéki könyvtárigazgatónak lenni.

Néhány jelentősebb katalógusról külön is beszélnünk kell: 1920-ban Fischhof Ágota elkészítette a szegedi nyomtatványok 1530 művet tartalmazó katalógusát, így együtt volt a helyi vonatkozású anyag nagy része. Ugyanebben az évben tették használhatóvá a 867 darabból álló térkép-gyűjteményt külön karto-tékkatalógussal, mely a helynevek betűrendjében tartalmazta az állományt. Még ebben az évben kezdték el és 1921-ben fejezték be az idegennyelvű művek

⁷ MÓRA Ferenc: *Robinson naplója* — *Reynald szenátor úrnak* = Világ, 1923. nov. 20.

külön címjegyzékét, melynek alapján megállapították, hogy az állománynak mintegy 40%-a idegennyelvű s ennek tekintélyes része német és latin munka. Értékes anyagot dolgoztak fel a *Budapesti Szemle* és a *Vasárnapi Újság* cikkeinek kicédulázásával is, ez a katalógus 1926-ban készült el. A legfontosabb mégis a tárgyszó-katalógus, melynek több ezer címszava az állomány 80%-át öleli fel. Éveken át cédulázta hozzá az anyagot Móra Ferenc: az első évben csak az A—E betűk anyagával készült el, a másodikban eljutott a K-ig és később is csak így haladt. Alapjait még Tömörkény idejében rakták le, de a tulajdonképpeni munka 1920-ban kezdődött és 1925-ben fejeződött be. Hogy miért ment ilyen lassan? Mert a hivatalos időn kívül készült „otthoni munkával, mivel a hivatalos órákból erre nem futja; így évekbe fog kerülni — írja Móra 1920-ban — míg elkészül, szüksége pedig egyre égetőbb.”⁸ Nagy és fontos vállalkozás volt ez, igen nagy hasznát vették — és veszik ma is — könyvtárosok és olvasók. Magyarországon akkor egyedül a Fővárosi Könyvtár rendelkezett ilyen nagyméretű tárgyszó-katalógussal!

Az előre megtervezett munka meghozta gyümölcsét, ezért kerülhetett sor egyes szakok szétválasztására, az aprónyomtatványok és a kéziratár feldolgozására, a restancia megszüntetésére és a — legalábbis részleges — állományrevízióra, melyet a könyvtár 40 éves fennállása indokoltta tett. Volt azonban olyan tervbevett munka is, amit nem sikerült végrehajtani: Móra már évek óta készült az intézet történetének megírására, legalább összefoglaló kimutatások, statisztikák formájában, de sokszor még az évi jelentés megírására sem maradt ideje. A pénzhiány okozta a szintén tervbevett könyvkötések elmaradását, pedig ez sem volt felesleges luxus. Móra aggódva látta, hogy a sokat forgatott régi kötések pusztulnak, az új könyvek pedig olyan rosszul vannak fűzve, hogy mire a második olvasó kezébe kerülnek, már széthullanak. Akkor már évek óta nem köttettek a megfizethetetlen árak miatt, és választaniok kellett: vagy beköttetik a legkeresettebb könyveket a beszerzési alap rovására, vagy nem bocsáthatják őket az olvasók rendelkezésére, mert tönkremennek. Szerencsére néhány kereskedő megkönnyült rajtuk némi vászon-, bőr- és kéregpapír-adománnyal, a Múzeumbarátok Egyesülete pedig fedezte a költségeket.

A múzeumbarátok segítsége leginkább a szüntelenül fejlődő állományban mutatkozott meg. A könyvek egyre fokozódó drágulását csak így lehetett követni, hiszen az ő támogatásuk nélkül egyszerűen nem járathattak volna régóta rendelt külföldi folyóiratokat és sok értékes folytatásos mű csonkán maradt volna, így Grimm nagyszótára, a Siebmacher és társaik. Nagyon csínján kellett bánni a csekély dotációval, arányosan osztották el a legszükségesebb kiadások számára. Bevételeiket főként könyvbeszerzésre fordították, hiszen pótolni kellett a háború alatt megjelent — és az említett okoknál fogva be nem szerzett — kiadványokat is. A lehetőségek szerint Móra itt is megvalósítja a tervszerűséget: „Gyarapítani egyformán igyekeztem minden szakot, tervszerű könyvtárpolitikával, amely túlmegy a közönség alapján elég szerény kívánságainak keretein.”⁹ Elképzeléseit azonban nem mindig tudta keresztülvinni, mert egyfelől csak olyan művet vehettek, amit meg lehetett kapni, másfelől a nagyközönség és az egyetemi ifjúság igényeihez alkalmazkodva elsősor-

⁸ Móra Ferenc: Jelentés a Somogyi-könyvtár állapotáról 1920-ban. Kézirat.

⁹ *A Somogyi-könyvtár sorsa. — Interjú Móra Ferenc igazgatóval = Szegedi Napló, 1921. júl. 24.*

ban szépirodalmi, aktuális politikai és tudománynépszerűsítő munkákra volt szükség.

Ezért a legterjedelmesebb és a legnagyobb ütemben fejlesztett állománycsoport a szépirodalom és az irodalomtudomány, a gazdag anyagot tartalmazó „G. Történelem” szak is — mely Somogyi Károly könyvtárának alapját képezte, és Tömörkény idejében is a legnagyobb kötettségű volt — a második helyre szorult. A természettudományos művek pótlására is nagy gondot fordítanak, de ennek ellenére ez az állományrész még mindig nem éri el a hittudományi művek mennyiségét sem.

A gyarapodásban fontos szerepet játszottak az adományok. Ameddig csak adat áll rendelkezésünkre, megfigyelhetjük, hogy a szaporulat felét, néha kétharmadát is az ajándékok alkotják. A minőség nincs mindig arányban a mennyiséggel, de a belőlük adódó — és jelentősen felszaporodó — duplumanyagot is igen jól lehetett értékesíteni cserével. Az ajándékok egy része magánkönyvtárak hagyatékeként jut a könyvtár birtokába. Így szerzik meg 1920-ban Kálmány Lajos, szegedi folklorista nagyértékű szakkönyvtárát, melynek darabjai közt sok a már beszerezhetetlen mű. Néha egész sorozatokhoz sikerül hozzájutniok igen olcsón, köztük a Deutsche Verlag kiadásában megjelent *Die diplomatische Aktenstücke des Weltkriegs* 14 kötetéhez s vele együtt nagyszámú, az 1830—1860-as években kiadott magyar vonatkozású német nyelvű munkához. Móra meg is jegyzi, hogy ezeknek az áráért év végén — 1923-ban — már csak 5—6 új regényt lehetett volna venni.

Az egyéni adakozók sorából külön is ki kell emelnünk Szalay József nevét. A „litterátus főkapitány” többek között Nagy Frigyes összes munkáinak 1789-es kiadását (42 kötetben) szerzi meg az intézet számára, és Mórával együtt ő szedi össze az aprónyomtatványok naponta bővülő anyagát. Emellett összegyűjti az 1919—20-ban megszállott területek hírlap-anyagát, rendkívül becses kortörténeti dokumentumokkal gazdagítva így a hírlap-állományt. Hasonló jellegű a *Szegedi Napló* szerkesztőségének ajándéka, mely a cserepéldányul járt fővárosi lapokat tartalmazza.

Móra Ferenc nagy gondot fordít a helytörténeti anyag gyűjtésére is. Nemcsak a szegedi Nemzeti Tanács iratait őrzi meg, nemcsak irodalmi szobát létesít Dugonics, Tömörkény, Mikszáth relikviáival, hanem 18—19. századi iktatókönyveket, katonai lajstromokat és adókönyveket is szerez. Ezért különösen megőrül, amikor egy 1832-ből való, Grün Orbánnál nyomott cirillbetűs könyvet ajándékoznak neki: „... ez a könyv nagy érték. Mert régi szegedi nyomdatermékek dolgában nagyon szegényesen vagyunk kiházasítva, pedig azok nagyon hozzátartoznának a régi Szeged kultúrképéhez.”¹⁰ Ezért járja össze a zsidópiacokat, eldugott kis szatócsboltokat, és mindenféle furfanggal elkoldulja a falusi nénikéktől a szemétnek hitt drága könyveket. Ritka értéket tud így összegyűjteni a fáradhatatlan szenvedéllyel dolgozó igazgató. Ezek képezik a gazdag aufklárista és szabadkőműves irodalom alapját, és ezért mondhatja magáénak az intézet a Régi Magyar Könyvtár 96 kötetét, köztük a Zrinyiász első kiadását, valamint 91 db ösnyomtatványt.

A nehéz körülmények ellenére óriási mértékű a könyvtár gyarapodása ez alatt a másfél évtized alatt. Sajnos, csak részben állnak rendelkezésünkre pontos adatok, mert folyamatosan megírt jelentésekre csak 1923-ig támaszkodha-

¹⁰ MÓRA Ferenc: *Szegedi hírek* = Szegedi tulipántos láda. 1936. 2. köt. 104.

tunk. A következő két évről még van táblázatos gyarapodás és statisztika, de ettől kezdve csak összefoglaló, novellaszerű írásokra akadunk, melyek vagy teljesen ellentmondó adatokat közölnek, vagy hozzáfetődleges, ezres pontossággal megadott számokat. Az 1934-es jelentés viszont — amely már Sebestyén Károly tollából származik — ellenőrizhetően pontos állományi statisztikát mutat ki Móra utolsó működési évéről is, ezért kénytelen vagyok ezt tekinteni irányadónak. E szerint 1933-ban 119 968 kötet volt a könyvtárban, amely a következőképpen oszlott meg:

könyvek	109 716 kötet
hírlapok	5 741 kötet
aprónyomatványok	2 114 darab
térképek	1 153 darab
kéziratok	902 darab
egyéb	342 darab

Ez hihetetlenül kevésnek tűnik a Móra által emlegetett adatokhoz viszonyítva: egyik érdeklődőhöz írt levelében 130 000 kötetes nyilvános könyvtárról beszél (1929-ben): az ugyanebben az évben készült összefoglaló jelentésben 144 192 kötetet említ és hozzáteszi, hogy ebben nincs beleszámítva a pár ezer darab aprónyomatvány, gyászjelentés, plakát stb. 1931-ben Gucher Ottó kérdőívére beküldött adata 150 000 kötetes főkönyvtárról ad számot, s 1933-ban is megközelítőleg ekkora kötet számról tájékoztat egyik cikkében. Tizenöt évvel később viszont, 1949-ben a *Kis Újság* egyik munkatársa ilyen címet ad a könyvtárról szóló riportjának: „Átvette az állam Szeged világhíres kultúrkincsét, a 150 ezer kötetes Somogyi-könyvtárat”. Az adatok tarkaságát azzal magyarázhatjuk, hogy Móra Ferenc valószínűleg hozzászámította a könyvállományhoz a múzeumi anyagot is, amely évenként mintegy 4–5000 darabbal növelte az állományt. Sebestyén Károly adatait véve alapul, továbbra is ilyen fejlődéssel számolva, 1949-re valóban közelítőleg 150 000 kötetet kapunk eredményül. Így az a legvalószínűbb, hogy Móra Ferenc halálakor mintegy 120 000 kötetes állománya volt a Somogyi-könyvtárnak.

Végül, ha összehasonlítjuk a két neves igazgató állománygyarapítását (Tömörkény idejében évente átlag 1741 kötet, Móránál 2040 kötet), szembetűnő az erőteljesebb állományfejlesztés Móra Ferenc idejében. Ezt elsősorban azzal magyarázhatjuk, hogy 30 év alatt jobban meg lehet ismerni a közönség igényeit és a könyvszeretete, de a tudatos beszerzési politikát Móra nagy műveltsége és könyvszeretete is elősegítette.

A háború után visszazállingózó olvasók egyre jobban birtokukba vették a könyvtárat, az évi 20–25 ezres létszám állandósult. Ezért az olvasóteremben is kezdett fenyegetővé válni a helyhiány. 1927-ben írja Móra, hogy a 72 olvasó számára készült olvasóterem már a 16 pótshékkal együtt is kicsi. A fő olvasási szezonban, ősztől tavaszig gyakran sorfalat állnak az előcsarnokban a könyvtár látogatói, míg hely üresedik. A számszerű adatokról azonban ismét csak hézagos értesüléseket kapunk. Az első évek csekély forgalmát még mindig a fűtési nehézségek és a fásult politikai hangulat okozták. A későbbi jelentések szerint is kevés még a nyitvatartási napok száma, csak 1922-től kezdve emelkedik a 200 fölé. Ettől kezdve a látogatottság arányosan és fokozatosan nő egészen a csúcspontig, amely valószínűleg meghaladja az évi 30 ezret. Ez a növekedés a napi átlagokban is megmutatkozik: az 1920-as napi 15 olvasóval szemben 1924-ben 81 látogató, 1929-ben pedig 126 látogató keresi fel naponta az olvasótermet a nyitvatartás hat órájában!

Kik ezek a látogatók? Az igazgató hosszú könyvtárosi ténykedése alatt alaposan megfigyelhette őket: „Az olvasóknak két kategóriája van: olyan, aki tanulni és olyan, aki időt tölteni jön a könyvtárba, de a földműves és a munkás majdnem teljesen hiányzik mindezekből... a szervezett munkást a párt látja el olvasnivalóval.”¹¹ Szegeden 1921 óta működött az egyetem, ezért az olvasók háromnegyed részét a tanulók tették ki, akik nagyjából egyetemisták voltak. Érthetően több volt még a katonák száma is, de a többi foglalkozási ág alig néhány százalékot tett ki. Örvendetes jelenség azonban, hogy a földművelési és ipari „alkalmazottak” látogatási aránya 0,6%-ról 1,6%-ra nőtt 12 év alatt. Még egy jelentős változást olvashatunk ki a statisztikákból: a nőolvasók száma a régi 10–11% helyett lassan eléri a 20–22 százalékot.

Érdekes kultúrtörténeti adatokkal gazdagodunk az olvasott művek minőségére nézve, ha elolvassuk Móra Ferenc válaszát Gucher Ottó, fővárosi könyvtáros kérdőívére, melyet ez utóbbi a Felnőttek Világszövetségének Nemzetközi Könyvtári Bizottsága képviselőjében bocsátott ki. Móra a jelentésekben is több helyütt megállapítja, hogy feltűnően kevés szépirodalmi művet forgatnak az olvasók, sőt 1923-ban számszerűen is tájékoztat erről: csak 28% a szépirodalom aránya a tudományos művekkel szemben. Tehát a tiszta gyönyörűséget keresők száma már sokkal kevesebb, mint a gyakorlati célú olvasóké. A tanulókon kívül — akik többnyire szakkönyvet olvasnak — a nagyközönségnek is legalább fele népszerű tudományos munkákat keres, elsősorban földrajzi, művészeti tárgyúakat, útleírásokat, memoárokat, esszéket, aktuális technikai és politikai dolgokat. Az átlagolvasók másik fele még mindig a szépirodalmat kedveli. A versekért nemigen rajonganak, csak a divatos költőket szeretik, s az íróknak 70 százaléka magyar. Olvasottságban természetesen még mindig Jókai vezet, de a keresettek között vannak Gárdonyi, Herczeg Ferenc, Móra, Erdős René, Karinthy, Kosztolányi és Móricz írásai is, bár a nyugatosokat nem nagyon olvassák. Igaz, vannak olyanok is, akik Courts-Mahlert követelik a könyvtárason, de az szerencsére nem található meg az állományban. Persze, még mindig akadnak olyan szakterületek, amiket nemigen bolygat meg senki. Egy ilyen esetet mesél el Móra Kerkápoly Károly könyvről: „Kikerestem a Tiszta észtant a könyvek kriptájából, amelynek csőze vagyok, és megdöbbenve láttam, hogy 1863 óta, amikor megjelent, nem sokan éltek felénk tiszta észtannal, mert a könyv nem volt felvágva.”¹²

Az olvasók számát gyarapítják a kölcsönzők is, bár jóval kisebb arányban. Móra ellenezte ugyan a kölcsönzést, mégis az ő határozott kívánságára szűkítették le a kölcsönzési tilalmat *csak* az alapítványi művekre. Hogy jelentéseiben mégis sokat panaszkodik, annak több oka van. Nemcsak a közönség fegyelmezetlenségére és a könyvek rongálódására hivatkozik, mikor egyre nagyobb biztosítékhoz köti a kölcsönzést, végül már csak az egyetemi tanároknak engedélyezi, a szépirodalmi művek kiadását pedig — a keserves tapasztalatokon okulva — egyenesen megtagadja. Állandóan hangsúlyozza a kölcsönzés szükségességét, sőt a szabadpolc-rendszert is jónak tartja, mert mindig a közönség igényeinek minél messzebbmenő kielégítését tartja szem előtt.

¹¹ MÓRA Ferenc: *Válasz Gucher Ottó kérdőívére* = BÓDAY Pál: *A könyvtáros Móra Ferenc*. 1954. 10. p.

¹² MÓRA Ferenc: *A legokosabb magyar emberről* = Napok, holdak, elmúlt csillagok. 1935. 286. p.

A csekély személyzettel azonban nem mer vállalkozni nagyobb arányú kölcsönzésre, mert a megnövekedett forgalmat nem tudnák ellátni, és ilyen körülmények között a szabadpolc is csak rendetlenséget okozna. Ennek ellenére, ahol tud, enyhít a szigorú rendszabályokon, sőt — inkább a saját könyveit adja kölcsön az egyetemistáknak.

Így érthető az, hogy a statisztikák szerint a kölcsönzők alig egy-két százalékat teszik ki az össz-olvasói létszámnak, a kikölcsönzött művek átlaga pedig másfél-két kötet körül mozog.

Sokkal fontosabbnak tartotta Móra Ferenc az előzékeny kiszolgálást, a szakszerű tájékoztatást, anélkül modern könyvtárat el sem tudott képzelni. Az olvasóknak rendelkezésükre állt az időnként felfrissített, 4000 kötetes kézikönyvtár, azonkívül az olvasótermi katalógusok, a dobozokra erősített használati utasítással. Az alap- és szakcímár azonban — az igazgató megállapítása szerint — sokban elavult, ajánló bibliográfiákra pedig a személyzet hiány miatt nem is gondolhattak. Ezért rendszeres tájékoztatást csak a hírlapok útján kaptak az érdeklődők: Móra a helyi sajtóban minden vasárnap közzétette az újonnan beszerzett könyvek jegyzékét. Másféle furfanggal is segítette a tájékozódást: az olvasóterem egyik asztalán „böngészőt” létesített az új könyvekből. Élőszóval is próbálta népszerűsíteni a tudományt: 1922-ben ismeretterjesztő előadásokat szervezett, szombat este a módosabb polgári, értelmiségi köröknek — belépődíjjal, s ugyanazt az előadást vasárnap délelőttönként megismételték a nagyközönségnek — ingyen. A „kísérlet” — Móra szóhasználatával — nagyszerűen bevált, az előadásokra mindig zsúfolásig megtelt a nagyterem. Öt-hat előadást tartottak így — sajnos, arról nem ad tájékoztatást, hogy milyen tárgykörből — de aztán abbahagyták, mert a szívesen hallgatott előadókban hamar kifogytak, s ugyanaz a néhány ember nem szerepelhetett minden héten. Móra sajnálattal közli ezt, mert tudja, hogy „ez egyik legfontosabb feladata volna minden tanító múzeumnak.”¹³

A propaganda másik eszközét, a kiállításokat már gyakrabban alkalmazhatták. Különbőféle évfordulók, Jókai-, Petőfi-, Byron- és Kant-centenáriumok idején mindig megteltek a kupolacsarnok tárlói, de rendeztek kiállítást a szegedi árvízi emlékekből, illusztrált divattörténeti művekből és könyvkötésekből is. A nagy érdeklődésre számot tartó kiállítások a könyvtárba is vonzották az embereket, s ez szinte mindig követhető az olvasói statisztikában. Néha bonyodalmat okoztak a nem odaillő szőnyeg-, baromfi-, csónak- és egyéb kiállítások, de aztán az igazgató kívánságára a városi tanács határozatot hozott ezeknek az intézetből való kitiltásáról.

1929-től kezdve a kultuszminiszter elrendelte a könyvnapok rendezését, de a módszerekről nem esett szó. Tapasztalatok és a közönség érdeklődése híján nehéz is volt ez a feladat. Móra ismerte a közhangulatot: „Sípval, dobval, tarkaruhás heroldokkal, kosztümös látványosságokkal kellene csalogatni, ahogy Pesten tervezték, s itt-ott meg is csinálták az áldozatkészebb cégek. Akkor esetleg még tömegelés is lenne. De a könyvvásárlás akkor sem biztos.”¹⁴ Ugyanez a megdöbbentő szellemi közöny uralkodott Szegeden is. Nagyon csendesen zajlott le a szegedi könyvhét, egyáltalán nem álltak sorfalat az emberek a könyvesboltok előtt. Maguk a könyvkereskedők is szegyenkezve

¹³ MÓRA Ferenc: *A Somogyi-könyvtár és Városi Múzeum történetének nevezetesebb adatai 1922-től 1929-ig*. Gépírat.

vallották be, hogy csak néhány szakácskönyvet, esetleg irodalmi levelezőt és 16—20 példány Courts-Mahlert adtak el. Mások meg úgy értelmezték a könyvvetet, hogy akkor a könyvtár tartozik megvenni minden nyomtatott lim-lomot azon az áron, amin kínálják. Móra Ferenc világosan látja ennek a nagy érdektelenségnek az okát:

„Szeged statisztikai lakosságának fele nem számít. A tanya régebben legalább »istóriás« könyvet vett a ponyváról. Most már azt se vesz. Nincs is nekivaló könyv... Itt is kétféle közönség van, mint másfelé. Olyan, amelyik venne könyvet, de nincs rá pénze. Meg olyan, amelyiknek sok pénze van, vesz is mindent, csak könyvet nem. Amazok nem segíthetnek a könyvön, mert őrajtuk sem segít senki. Emezek pedig nem tehetnek róla, hogy nem éheznek a könyvet, mert nincs hozzá lelkük.”¹⁴

A múzeum azonban ingyen állt az érdeklődők rendelkezésére, ezért óriási látogatottságnak örvendett. Akárcsak Tömörkény idejében, ez a szám most is sokszorososan fölülmúlja az olvasói létszámot. 1921-ben például 60 112 ember járt a múzeumban — amely csak vasárnaponként volt nyitva 3 órára! — míg az olvasótermet ugyanebben az évben csak 5604 olvasó kereste fel. Helybeli közép- és elemi iskolák, vidéki tanintézetek, társintézmények képviselői, Stockholmból, Koppenhágából, Párizsból érkezett külföldiek nagy számban látogatják a híres múzeumot, sőt néha még a könyvtári főfelügyelőségtől is odamerészkedik valaki. Móra érdekes adatokkal szolgál erre vonatkozólag is, bár — mondja — az öröndetesen nagy vendéglátás hátráltatja a személyzetet egyéb munkájában:

„Huszonvalahány esztendeje kalauzolatok már én itt mindenféle előkelőségeket, volitak már köztük főhercegek, basák, nagykövetek, tábornokok, angol tudósok, brazíliapolgármesterek, mekkai dervisek, japán miniszterek, sőt huszonvalahány esztendő alatt egy magyar kultuszminiszter is volt, és énnekem már nagy gyakorlatom van annak a megállapításában, ki ásítózza végig lelkében az itt töltött percekét és kinek a lelke fényesedik föl a szemén keresztül.”¹⁵

A Ferenc József Tudományegyetem képviselői is fölkeresték a múzeumot, de más ügyben: arról tárgyaltak, miként lehetne a Somogyi-könyvtárat az egyetemi könyvtárral összeolvasztani. Móra Ferencnek azonban megvolt a maga álláspontja: tudta, hogy a Somogyi-könyvtár elsőrangú közművelődési könyvtár, de egyetemi könyvtárnak csak nagyon sok pótlással felelne meg. Ezért inkább a szerződéses viszonyt ajánlotta, s hivatkozott az alapítólevélre is, amely megszabja, hogy a város elidegeníthetetlen tulajdona maradjon a könyvtár. Így a tárgyalások félbeszakadtak, bár erről ma is folyik a vita.

A szegedi intézet is fenntartotta a kapcsolatot más kultúrintézményekkel. Ez nem kizárólag látogatásokban nyilvánult meg — a Tiszántúlon és más múzeumokban — hanem segítséget is nyújtottak a társintézményeknek: a kecskeméti városi könyvtárnak megalakulása idején, majd az alsóvárosi népkör könyvtárának újjászervezésekor. Arról már beszéltünk, hogy a Nemzeti Múzeum számára 1919-es aprónyomtatványokat és hírlapokat gyűjtöttek, valamint a szegedi ifjúmunkás-könyvtár számára listát állítottak össze, de Móra — ásatások idején a falvakban járva — a népkönyvtárakról sem feledkezett meg. Ilyenkor többnyire arról győződhetett meg, hogy mennyire rosszul

¹⁴ MÓRA Ferenc: *A könyvnapok körül* = Szegedi tulipántos láda. 1936. 2. köt. 205.

¹⁵ MÓRA Ferenc: *Robinson naplója* — Reynald szenátor úrnak = Világ, 1923. nov. 20.

van összeállítva ezeknek az anyaga, mert olyan műveket talált köztük, mint John Stuart Mill: *A deduktív és induktív logika rendszere* vagy Hüppe Szaniszló: *A lengyel alkotmány története* c. kötete.

Végül kiegészítésképpen, röviden meg kell emlékeznünk Móra másik szenvédélyéről, a régészetéről. Az ő működése alatt lett világhírű a szegedi múzeum régészeti anyaga, míg ő maga szakmai körökben is elismert tekintély, bár élenken tiltakozott az ellen, hogy bármiben is tudósnak tartsák. Nem egyszerűen szerencséskezű régész volt — mint irigy kollégái állították — hanem nagyszerűen bele tudta magát élni a régi korokba, ezért volt képes a legnagyobb valószínűséggel megállapítani, hol kell keresni a településeket és a temetőket. Óriási anyagot gyűjtött így össze, s a ritka értékekről a *Szegedi Múzeumi Kiadványok* sorozatában számolt be. Móra életében csak 12 füzet jelent meg az ő és munkatársai tollából, de annyira keresettek voltak ezek, hogy több mint 40 külföldi folyóiratot kaptak értük cserébe.

Talán a világhírnél is nagyobb eredmény volt az, hogy a szellemileg nehezen mozduló külvárosi parasztságnak rendes vasárnapi szórakozása lett a múzeum látogatása. Ebben nem csekély része volt magának az igazgatónak, aki nagy szorgalommal és pedagógiai tapintattal tette közérthetővé a legegyszerűbb emberek számára is a tudományok elvont világát. Jól tudta azt is, hogy a vidéki intézmények sorsa a vezetők személyéhez van kötve, s érezte, hogy nehez lesz megfelelő embert kapni a helyére, ha ő kidől.

Sebestyén Károly, az utódául kijelölt ideiglenes igazgató, majd Csallány Dezső, az intézet véglegesen kinevezett vezetője is tudatában volt a megtisztelő, de nehéz feladatnak. Hogy mit jelentett Móra működése az intézetnek, azt maguk a számadatok is fényesen bizonyítják. Tizenhét évig volt a könyvtár igazgatója, s ezalatt csaknem 40 000 kötetel nőtt az állomány, és az ásatásokból hihetetlen mennyiségű anyagot halmoztak fel. Az is nagy szó, hogy 1933-ban egy vidéki könyvtár közel 30 000 olvasót számlált ugyanakkor, amikor a Fővárosi Könyvtárnak 42 000 olvasója volt. Az általuk olvasott művek még jobban megközelítik a Fővárosi Könyvtár adatát: a 63 000 kötetet. Tehát az intézet fejlődése jócskán meghaladta a valószínűleg igen alacsony országos átlagot, ezt nyugodtan mondhatjuk Móra Ferenc személyes érdemének.

Halála — érthetően — óriási veszteséget jelentett: „Szeged város kulturális és közéletének legértékesebb és legérdekesebb alakja volt. Hiányát pótolhatatlannak érezzük még ma is.”¹⁶ Beláthatatlan tömeg kísérte utolsó útjára a nagyszerű embert, élvezetesen író elbeszélőt és fáradhatatlan igazgatót. Szeged kulturális életének ragyogó szakasza zárult le az ő elmúlásával, és sokáig nem akadt méltó utóda, aki a mórai szeretetet és mórai szakértelmet is örökölni kapta volna.

¹⁶ PÁLFY József: *Móra Ferenc emlékének* = Magyar Hírlap, 1935. febr. 10.

MADAME SÁRA—LUKÁTSY, SAROLTA

**L'activité de directeur de bibliothèque de Ferenc Móra
après 1920**

L'étude (dont la première partie a paru dans le N° 1 de l'année 1980 de notre revue), analyse et apprécie l'activité en tant que directeur de bibliothèque de Ferenc Móra à Szeged, après la première guerre mondiale. Elle esquisse les résultats importants qu'il a obtenu dans la direction de la bibliothèque, dans des circonstances défavorables et sous un régime indifférent envers les valeurs culturelles. En faveur de soutenir la bibliothèque, il a créé des sociétés, il a acquis des revues, mais il était incapable d'arrêter le dépérissement de l'édifice et de résoudre les problèmes causés par le manque de localité. Il luttait contre le manque de main-d'œuvre, et resté presque seul, il devait soutenir et faire fonctionner la bibliothèque. Malgré tout cela, la bibliothèque a atteint des résultats considérables sous sa direction, dans le domaine de l'élaboration, de l'augmentation et du service des lecteurs également. Le nombre des lecteurs allait en croissant, et à la fin des années vingt il a atteint à 30 mille par an. Móra jugeait plus important que toute autre chose, le service prévenant des lecteurs et l'information professionnelle. Avec sa mort, une période splendide de la vie culturelle de Szeged devait prendre fin.